

Eesti vanemahüvitis Euroopa Liidu tööhõive strateegilise eesmärgi taustal

Dagmar Kutsar, Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsent
Häli Tarum, riigiteaduste bakalaureus

Eestil pole kindlat perepoliitilist visiooni ega ressursse, et sidusat ja toetavat perepoliitikat luua.

Perepoliitika on vastuoluliste eesmärkidega poliitikavaldkond, mis püüab oma meetmetega mõjutada ühiskonna füüsilist taastootmist ja toetada heaoluressursside loomist. Vananeva, madala iibega ühiskonna perepoliitika põhiküsimus on, kuidas tagada ühiskonna füüsiline taastootmine, säilitades samal ajal kodanike kõrge tööhõive. Euroopa Liidu tasandil ei ole perepoliitika prioriteetne poliitikavaldkond, kuid üha enam tunnistatakse muret tööhõivenäitajate ja vananeva Euroopa pärast. Euroopa Komisjoni dokument "Euroopa 2020" seab eesmärgi viia Euroopa Liit välja finantskriisist ning muuta majandus nutikaks, jätkusuutlikuks ja kõikehõlmavaks madalate töötusmäärade, produktiivsuse ning sotsiaalse sidususe abil. Perepoliitika seisukohalt on oluline, et dokument rõhutab tööhõive määra tõstmise vajadust 20–64-aastaste vanuserühmas, just ühiskonna selles osas, kes kõige sagedamini jäävad eemale tööturul osalemisest, need on naised, eakad ja noored.

Eurostati andmeil (Europe 2020 indicators...) on 20–64-aastaste naiste tööhõive määr Eestis (2009. aastal 68,8 protsenti) 6,3 protsendipunkti võrra kõrgem kui euroliidu 27 riigi naiste keskmine, olles võrreldav Skandinaaviamaadega. Alates 2008. aastast, ootamatult suure majanduslanguse ja tööpuuduse kasvu tõttu meeste poolt enam hõivatud majandusharudes, on naiste ja meeste tööhõive määr Eestis enam-vähem võrdsustunud (meeste tööhõive määr on 2,2 protsendipunkti võrra naiste omast kõrgem), olles Euroopa Liidu riikides väiksemaid (Euroopa Liidu keskmine 13,3 protsenti).

Uuringud on näidanud, et töö omamine on Eestis kõrgelt väärtustatud, s.t. töö ei käida ainult parema majandusliku toimetuleku, vaid ka enesearengu ja karjääri pärast. Kuid täiskasvanud soovivad omada lapsi ning veeta nendega koos aega, selleks töölt mõneks ajaks eemale jäädes. Üks töölt eemale jäämist toetav meede on vanemahüvitis, mida 1,5 aasta jooksul saavad lapse 70-päevaseks saades võrdselt kasutada mõlemad vanemad. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmeil (Järviste 2010) pooldab üle kolmandiku vastanutest (38 protsenti meestest ja 37 protsenti naistest) vanemahüvitise aja jagamist võrdselt vanemate vahel. Tegelikult moodustasid sotsiaalkindlustuse andmebaasi 2009. aasta andmeil vanemahüvitise saajatest isad ainult 8,3 protsenti (Kalkun 2010, 49).

Kõige kulukam meede

Vanemahüvitise puhul on tegemist Eesti kõige kulukama perepoliitilise meetmega. Sotsiaalkindlustusameti andmeil (2011. a) kulutati riiklikele peretoetustele 2010. aasta 12 kuuga kokku 4293,2 miljonit krooni, millest 63 protsenti ehk 2722,6 miljonit krooni määrati vanemahüvitise makseteks. Seega võib vanemahüvitist pidada omamoodi suunaloojaks Eesti perepoliitikas, sest isegi teiste Euroopa riikide süsteemidega võrreldes on tegemist ülimalt helde heaoluressursside kompensatsiooniga, mis on seotud lapse lisandumisega peresse. Avo Trumm (2009, 47) sedastab oma uuringuraportis "Perede rahaline toetamine Euroopa Liidus 2007. aastal": "Nii kõrge netoasendusmääraga vanemahüvitise süsteem on kasutusel veel üksnes Sloveenias. Ka vanemahüvitisest saadav absoluuttulu on Eestis kõrge, jäädes maha üksnes (tunduvalt jõukamatest) Rootsist, Saksamaast ja Sloveeniast."

Euroopa Liit seab kõikidele liikmesriikidele ühtsed strateegilised eesmärgid, kuid meetmed, mis nendeni jõuda aitavad, on iga riigi enda otsustada. Üks strateegiline

eesmärk on jõuda aastaks 2020 vanusegrupis 20–64 tööhõive määrani 75 protsenti (Euroopa Liidu keskmine 2009. aastal oli 69,1 protsenti).

Artikli autoreid huvitab, millist perepoliitilist suunda loob Eesti vanemahüvitise seadus ning kuidas see sobitub “Euroopa 2020” strateegilise eesmärgiga. Selleks käsitleme järgnevalt perepoliitika eesmärke lähemalt ning püüame neid asetada heaolumudelite raamistikku, et selle kaudu hinnata vanemahüvitise võimalikku mõju nimetatud eesmärgile.

Perepoliitika eesmärkidele on võimalik läheneda politiseeritava peremudeli ja poliitiliste vahenditega sünnikäitumise mõjutamise kaudu. Töö- ja pereelu ühitamist saab suunata ühiskonnas levinud peremudeli politiseerimise tasandil. Ühiskonna taastootmise eesmärkideni jõuame nn refamiliseerivaid ja defamiliseerivaid perepoliitilisi meetmeid kasutades. Refamiliseerima tuleneb ingliskeelsest mõistest *refamilisation* ehk perekonda tagasi toov (selles kontekstis mõeldakse laste kasvatamise vastutuse toomist erasfääri ehk perekonna tasandile), defamiliseerima aga mõistest *defamilisation* ehk perekonnast välja viiv (vastupidine protsess *refamilisation*-mõistele, s.t laste kasvatamise vastutuse suurendamist avalikul tasandil).

Perekonna toetuseks kasutatavaid meetmeid mõjutab arusaam, millisena nähakse rollide jaotust perekonnas avalikul tasandil, s.t millist peremudelit riik toetab. Selleks et perepoliitika meetmed oleksid tõhusad, peavad ühiskonnas domineeriv peremudel ja riigi perepoliitika omavahel sobima, s.t poliitiliste vahenditega toetatakse seda peremudelit, mis on ühiskonnas levinud ja milles on potentsiaali ühiskonna poliitiliste eesmärkide saavutamiseks.

Kolm erinevat peremudelit

Tuginedes Walter Korpile (2000), saame eristada kolme peremudelit, igaühel neist on erinev mõju töö- ja pereelu ühitamisele ja sugudevahelistele suhetele. Nii võivad riigid toetada kahe leivateenija peremudelit (ingl *dual-earner model*), traditsioonilist meesleivateenija mudelit (ingl *male-breadwinner model*) või jätta valiku indiviididele, kellel tuleb sel juhul toetuda erasektori lahendustele.

Kahe leivateenija peremudel näeb aktiivselt tööturul osalemas nii meest kui ka naist, tänu millele kujuneb perekonna sissetulek mõlema pereliikme palgast. Traditsioonilise meesleivateenija mudeli kohaselt on aga perekonna peamine sissetulekutooja mees. Anita Haataja ja Anita Nyberg (2006, 218–219) on tabavalt seletanud nende mudelite politiseerimise tagajärgi: “Meesleivateenija mudeli valitsemisel on ainult mehed ühiskonnas nähtaval positsioonil, samas kui naised on justkui nähtamatud. Kahe leivateenija mudelis on aga ainult palgatöö nähtav, samal ajal kui tasustamata töö [laste kasvatamine] on nähtamatu ning naised on mudelis märgatavad vaid siis, kui nad osalevad tööturul.”

Eristatav on ka neljas peremudel, mida kasutatakse Skandinaavia heaoluühiskondade peremudeli kirjeldamiseks. Skandinaavia perepoliitika asetab rõhu sugudevahelisele võrdõiguslikkusele, seetõttu kasutatakse sealse politiseeritud peremudeli kirjeldamiseks mõistet kahe leivateenija / kahe hoolitseja mudel (ingl *dual-earner / dual-carer family*). Selline peremudel on soo suhtes neutraalne, toetades mõlema pereliikme töölkäimist ning pakkudes samal ajal mõlemale sugupoolele võimalusi laste eest hoolitseda. Sellise peremudeli politiseerimisel jätab riik pereliikmete endi otsustada, kuidas nad tööd pereeluga sobitavad, ning mõlemale vanemale luuakse selleks võrdsed võimalused. Haataja ja Nyberg (2006, 219) lisavad, et just kahe leivateenija / kahe hoolitseja peremudeli puhul on nii naised kui ka mehed perepoliitika subjektidena nähtavad ning nii tasustatud kui ka tasustamata töö ühiskonnas väärtustatud.

Kui töö- ja pereelu ühitamise reguleerimiseks riigi tasandil on võimalik toetada meelepäraselt peremudelit, siis ühiskonna taastoomise eesmärkide täitmiseks saab kasutada erasfäärile toetuvaid (refamiliseerivaid) ja avaliku vastutuse suurendamisele

suunatud defamiliseeriva toimega poliitilisi meetmeid. Gøsta Esping-Andersen (1999, 4) mõistab refamiliseerivate suundumuste all poliitikaid, mis laste kasvatamise eesmärgil loovad vanematele võimaluse jääda koju pikemaks perioodiks. Selle toetamiseks kasutatakse tihti poliitilise meetmena eri versioonis vanemahüvitise skeeme. Seega rõhuvad erasfäärile toetuvad poliitilised meetmed perekonnale kui laste esmasele heaolu tagajale, võttes sellega kaasnevad kulud osaliselt riigi kanda. Defamiliseerivad poliitilised meetmed viivad laste kasvatamise perekonnast väljapoole, luues sellega mõlemale vanemale võimaluse osaleda tööturul. Olulisem riiklikult kasutatav meede defamiliseeriva poliitika elluviimisel on näiteks riiklikult tagatud ja ühtselt kättesaadav lastehoiuasutuste võrgustik. Siinkohal on tähtis mõista, et tänapäeva perepoliitikas ei nähta defamiliseerivat ja refamiliseerivat poliitikat mitte üksteisele vastanduvana, vaid parima tulemuse annab nende omavaheline sidumine.

Lahenduste seotus heaolurežiimidega

Kuigi heaoluühiskondades on sarnased perepoliitilised probleemid, erinevad need poliitilistelt lahendustelt. Olenevalt sellest, millised on sotsiaalpoliitilised eesmärgid ning kui võrd riik soovib sekkuda laste kasvatamisse, on heaoluriike võimalik liigitada mitme tüpoloogia järgi. Heaolurežiimide tüpoloogiale pani Esping-Andersen aluse juba 1990. aastal oma nüüdseks kultuskirjanduseks muutunud teoses “The Three Worlds of Welfare Capitalism”. Esping-Andersen eristab kolme heaolurežiimi: liberaalset, konservatiivset-korporatiivset ja sotsiaaldemokraatlikku.

Liberaalne režiim sekkub kõige vähem laste kasvatamisse, s.t ei kasuta ei re-ega defamiliseerivaid poliitilisi meetmeid. Samuti jätab just see režiim individid sõltuma turujõududest, kus parima laste kasvatamise lahenduse leidmiseks on oluline, et mõlemad vanemad osalevad tööturul – riiklikult toetatakse kahe leivateenija peremudelit.

Konservatiivne-korporatiivne heaoluriigi mudel toetab traditsioonilisi pereväärtusi, iseloomulik on refamiliseerivate poliitiliste meetmete kasutamine. Naist nähakse selles režiimis pigem koduse tasustamata töö tegijana ning seetõttu on selge, et riigi tasandil toetatakse meesleivateenija peremudelit. Perepoliitiliselt tähtsustatakse lapse perekonnas kasvamist esimestel eluaastatel ehk levinud on paindlikud vanemahüvitise skeemid, kusjuures defamiliseeriva poliitikana on loodud universaalsed lastehoiuteenused, mis on pärast refamiliseerivate meetmete kasutusaja lõppu kättesaadavad kõigile.

Sotsiaaldemokraatlik heaolurežiim on eelmistega võrreldes kõige individikesksem. Riik kasutab nii refamiliseerivaid kui ka defamiliseerivaid poliitilisi meetmeid omavahel sidudes, et rakendatava poliitika abil jõuda isiklike valikute, vabaduse ja sõltumatuse suurendamiseni. Toetatakse avalikul tasandil kahe leivateenija / kahe hoolitseja peremudelit, mille kohaselt saavad individid soost olenemata osaleda nii tööturul kui ka laste kasvatamisel.

Esping-Anderseni tüpoloogia oli asjakohane, kirjeldamaks heaoluriikide olukorda omas ajas, kuid heaolurežiimid on viimase paari aastakümnega teinud läbi märgatava arengu. Tuleb nõustuda nendega, kes väidavad, et Esping-Anderseni heaolurežiimide mudelid pole Euroopa Liidus enam aktuaalsed. Arengut võib seostada mitmete protsessidega. Esiteks hõlmab uuenenud Euroopa Liit mitmeid Kesk- ja Ida-Euroopa siirdeühiskondi, mida Esping-Anderseni tüpoloogias ei ole arvestatud. Teiseks on riikide sotsiaal-majandusliku arengu tulemusena heaoluühiskonna käsitlustes päevakorral uus, sotsiaalselt investeeriva riigi paradigma, mis tunnustab vajadust määratleda uut heaolurežiimi.

Lapsepõlvesotsioloogia

Ka poliitikakujundajad tunnetavad üha enam vajadust lõimida sotsiaal- ja majanduspoliitilised eesmärgid, see on üks sotsiaalselt investeeriva riigi keskne idee. Näiteks rõhutavad Jane Jenson ja Denis Saint-Martin (2003), et sotsiaalselt investeeriva riigi

paradigma kohaselt tuleb riigi kulutused suunata eelisjärjekorras valdkondadesse, kus on selleks vajadus, tingimusel, et see muudab sotsiaalvaldkonna kuluefektiivsemaks. Seega eemaldub sotsiaalselt investeeriva riigi kontseptsioon neoliberalismi põhimõtetest ning selle kontseptsiooni kohaselt peab riik majanduslikult konkurentsivõimelise ning teaduspõhise riigi loomiseks rohkem sekkuma sotsiaalvaldkonda, sest on selge, et turumehhanismid ei suuda olukorda piisavalt reguleerida. Sotsiaalselt investeeriva riigi mudelis kätkeb arusaam: mida rohkem inimkapitali investeeritakse, seda enam tasub see ära tööhõive näitajates ja teaduspõhise riigi arengus. Eelöeldud teadmiste valguses peaks ka perepoliitika eesmärk olema riigile majandusliku kasu toomine.

Sotsiaalselt investeeriva riigi paradigmat koos perepoliitiliste eesmärkidega kritiseerivad lapsepõlvesotsioloogid. Juba 2002. aastal rakendas Esping-Andersen sotsiaalselt investeeriva riigi paradigma ideed perepoliitikale ning väitis (Esping-Andersen 2002), et eduka heaoluühiskonna loomiseks on oluline investeerida lastesse. Ta leidis, et lapsi tuleb riigi abil kasvatada nii, et nad on hiljem valmis edukalt osalema tööturul. Seega tasuvad riigi investeeringud laste haridusse ja hooldusse sedavõrd ära, et tulevikus on laste puhul tegemist edukate tööturul osalejatega. Lapsepõlvesotsioloogid väidavad, et lapsi käsitletakse sellises poliitilises strateegias kui tulevasi täiskasvanuid, kuid nende heaolule ei pöörata piisavalt tähelepanu (James, Jenks, Prout 1998).

Leena Alanen (2007, 27–40) väidab, et lapsepõlvesotsioloogide kohaselt tuleb lapsi mõista kui sotsiaalseid osalejaid / tegutsejaid (ingl *social actors*), kes on teiste sotsiaalsete gruppidega võrdsed ühiskonnaliikmed ning seetõttu tuleb neile poliitilisel tasandil läheneda võrdväärselt teistega. Laste heaolu tuleb individualiseerida ning heaolukriteeriumite paika seadmisel arvestada laste endi soovide ja vajadustega. Samuti rõhutavad lapsepõlvesotsioloogid (Olk, Wintersberger 2007), et heaoluteooriate ja lapse heaolu käsitletuste vahel valitseb lõhe. Neid kahte lähenemist ei ole suudetud ühendada, s.t investeerimine lastesse sotsiaalselt investeeriva riigi heaolumudeli rakendamisel ei pruugi kaasa tuua laste subjektiivse heaolu taseme tõusu.

Eesti perepoliitika paigutumine

Eesti perepoliitikat paigutada Esping-Anderseni heaolurežiimide tüpoloogiasse perepoliitilistest eesmärkidest lähtudes ei ole otstarbekas, sest autor ei arvestanud oma tüpoloogias Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega ning see tüpoloogia vajab ümbervaatamist. Sotsiaalselt investeeriva riigi mudel on uus suund, mis aitab mõista Euroopa Liidu uusi strateegilisi eesmärke perepoliitikaga seotult, seega pakub see huvi järgmise analüüsi mõttes.

Võiks arvata, et Euroopa, sealhulgas Eesti parim valik Euroopa Liidu strateegiliste eesmärkideni jõudmiseks on sotsiaalselt investeeriva riigi mudel, kuid Eesti heaolurežiim pole varem Euroopa ühiskondade arengust lähtunud. Üleminekul kommunistlikult režiimilt demokraatlikule järgisid endise Nõukogude Liidu riigid tihti omalaadseid lahendusi. Dagmar Kutsar ja Ene-Margit Tiit (2000, 36) rõhutavad, et üleminekuriikide puhul ei tasu eeldada, et nad järgivad sama arenguteed, mida mööda on käinud Lääne-Euroopa heaoluühiskonnad. Üleminekuriigid on pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist hakanud tasapisi oma teed pidi liikuma nn peavoolupoliitikate poole, kuid lähevad oma rada pidi ega pruugi läbida samu arenguetappe nagu Lääne-Euroopa heaoluühiskonnad. Marre Karu ja Katre Pall (2009) lisavad kriitiliselt, et Eesti arengut üleminekuajal silmas pidades jäid sotsiaalpoliitilised eesmärgid tihti tagaplaanile ning prioriteetsed olid kaitse-, majandus- ja rahanduspoliitilised valdkonnad.

Linda Hantrais (2003, 17–20) paigutab Eesti perepoliitika ühte gruppi Ungari ja Poolaga ning nimetab seda ülemineku perepoliitikaks, millele on omane valitsuse vastutuse vähenemine. Mõistmaks, millises suunas liigub Eesti perepoliitika, tundsid käesoleva artikli autorid huvi vanemahüvitise seaduse väljatöötamise arutelude vastu Riigikogus ning analüüsisid selleks Riigikogu stenogramme. Seaduse esimene lugemine toimus 8.

oktoobril 2003, teine lugemine 12. novembril 2003. aastal ja kolmas lugemine, kui seaduseelnõu vastu võeti, 10. detsembril 2003. Seaduse aruteluga kaasnenud diskussioonid Riigikogus on olulised määratlemaks, millised on seaduse eesmärkide tagamaad. Meid huvitab, kuidas käsitleti vanemahüvitise seaduse eelnõu de- ja refamiliseerival skaalal ja millist peremudelit politiseeriti. Lisaks soovime teada, kuivõrd ja millistest aspektidest käsitleti lapse kui kolmanda osapoole heaolu. Püüame hinnata vanemahüvitise toimimise efekte ja vastata küsimusele, kuidas selline perepoliitiline meede toetab “Euroopa 2020” üldisele tööhõivestrategilisele eesmärgile jõudmist.

Uue seaduse suundumused

Vanemahüvitise seaduse eelnõu vastuvõtuprotsessi Riigikogus peegeldavad stenogrammid, mida on täpsemalt analüüsinud Häli Tarum (2010). Analüüsist selgus, et riikliku tahtena tõusevad esile nii refamiliseeriva poliitikaga kokku sobivad põhjendused kui ka defamiliseerivat poliitilist lähenemist toetavad argumendid. Kuigi riik soodustab vanematele hüvitist makstes laste kasvatamist kodus ehk toetab refamiliseerivat poliitilist suunda, jääb domineerivaks ikkagi seaduse defamiliseeriv mõju. Nimelt väärtustab riik vanemahüvitise skeemiga töötavaid inimesi, s.t motiveerib kodanikke olema tööturul, sest hüvitise suurus oleneb otse tulevase lapsevanema eelnevast sissetulekust ning mittetöötavatele vanematele on sätestatud toetus alammäära ulatuses.

Vanemahüvitise regulatsiooni käsitus peremudelite skaalal ei leidnud Riigikogu arutelus piisavalt tähelepanu. Võrdne vanemaksolek kui võimalik laste kasvatamise kohustuse jaotus ei olnud 2003. aasta perepoliitilises debatis aktuaalne. Seaduseelnõu arutus nähti lapse kasvatajana siiski eelkõige ema. Oli ju seaduse nimigi esmalt emapalga seadus ning seda käsitleti kui abinõu, mis aitab eelkõige praegustel töötavatel naistel realiseerida laste saamise soovi. Seega oleneb hüvitis, mis lapse kasvatamise perioodil saadakse, otse ema enda tööpanusest, s.t enne lapse sünnitamist ema osaleb tööturul. Järelikult oli poliitilises diskussioonis heaks kiidetud peremudeliks kahe leivateenija mudel. Väärtustades naiste töölkäimist, mis on defamiliseeriva toimega, ei väärtustatud seaduse arutelul kordagi isa rolli laste kasvatamises.

Lapse heaolu temaatikaga tõusis Riigikogu aruteludes esile eelkõige küsimus, kas vanemahüvitis peaks sõltuma vanema eelnevast sissetulekust või peaks see olema kõigil ühesuurune. Vanemahüvitise puhul on tegemist kindlustuspõhimõttel toimiva süsteemiga, mitte lapsetoetusega. Seega, kuigi arutelu Riigikogus keerles laste heaolu temaatika ümber – miks toetada ühte last mitu korda suurema summaga kui teist –, saadi tegelikult seaduse eesmärgist paljuski valesi aru ning ei süüvitud laste heaolu temaatikasse. Seadust ei loodud lapse heaolu silmas pidades, vaid see jäi oma olemuselt selgelt sündimust toetavaks meetmeks. Samuti ei ole seaduse eesmärk maksta lapsevanematöö eest, vaid panna ühiskonnagrupid laste saamise vastu huvi tundma. Küsimused, mida on vaja lapse heaoluks, kui suur on summa, mis heaolu tagama peaks, ei olnud vanemahüvitise arutus päevakorras. Vanemahüvitist nähakse kui meedet, mis aitab säilitada lapse peresse ilmudes perekonna heaolutaset, jättes lapse ikkagi sõltuma perekondlikust toimetulekust, mis ei sobitu defamiliseeriva mõjugapoliitiliste ideedega.

Terviklik lahendus puudub

Vanemahüvitise seaduse eelnõuga kaasnenud arutelu Riigikogus oli mitmeti kasulik eeskätt seetõttu, et tõi välja Eesti perepoliitika probleemid, mida peetakse oluliseks just riigi tasandil. Vanemahüvitise seaduse puhul on peamine sünde toetav (pronatalistlik) lähenemine, mille eesmärk on suurendada sündimust ja muuta laste saamine Eesti naise jaoks atraktiivsemaks. Probleemaatiliseks võib pidada vanemahüvitise sobivust Eesti perepoliitilisse süsteemi, mis ilmnes ka seaduse arutelul Riigikogus. Nimelt leiti, et vanemahüvitis ei ole terviklik lahendus ning iibeprobleemi tuleks lahendada ühtse

seadusepaketi, mitte ühe konkreetse meetmega. Samuti jõuti debatis tulemuseni, et vanemahüvitise seadus vajab hädasti enda kõrvale sama selekteerivat laste- ja peretoetuste süsteemi, mis arvestaks enam laste endi heaolutaset ning eraldaks selle perekonna sissetulekute suurusest (individualiseeriks lapse heaolu), s.t oleks oma olemuselt lapsi kui ühiskonnagruppi võrdsustavama toimega. Kuivõrd praegu puudub piisavalt heaolu kompenseeriv peretoetuste süsteem, juhtub tõesti nii, et vanemahüvitist kasutatakse sellel eesmärgil, milleks on loodud peretoetused. Seega tõstetakse vanemahüvitise seadusega Eesti perepoliitiliseks prioriteediks hoopis rahvastikupoliitilised eesmärgid. “Euroopa 2020” strateegia tööhõive-eesmärgi silmas pidades on Eesti vanemahüvitise skeem asjakohane meede, sest hüvitise suurus põhineb otse varem teenitud tulul ja hüvitise perioodi ajal on loodud võimalused töö- ja pereelu ühitamiseks. Seega loob vanemahüvitise seadus aluse kodanike tööpanuse väärtustamiseks ja inimese väärtuse määramiseks tema tööst lähtudes. Ühelt poolt on Eesti sünde toetav perepoliitika vananeva ühiskonnaga Euroopas õige suund, teisalt on oluline suurendada riigi vastutust laste kasvatamises, et tagada naiste ning ennekõike emade suurem osalus tööturul. See tähendab sotsiaalselt investeeriva riigi paradigma ülevõtmist perepoliitika sfääris ning ennekõike defamiliseerivate poliitikameetmete kasutamist. Oluline on ka, et Eestis võimaldataks ühtselt kättesaadavat ja valikurohket lastehoidu, mille kaudu eraldaks lapse heaolu perekonna omast ning investeeritaks kodanike võrdsetesse võimalustesse. Statistikaameti 2010. aasta andmeil käib kolme- kuni kuueaastastest lastest üle 80 protsendi lasteaias, kuni kaheaastastest viiendik (Eesti Statistikaameti pressiteade 8. märtsil 2011). “Euroopa 2020” dokumendi seisukohalt on tähtis, et riik võtaks enda kanda laste kasvatamisel suurema vastutuse, nii lapse esimestel aastatel perekonnas hooldamist toetades kui ka hiljem lastehoiu teenustele üldist ligipääsu luues.

Skeemi võimalikud ohud

Vanemahüvitise seaduse jõustumisega on Eesti perepoliitika astunud sammukese Euroopale lähemale: sünde toetavad ja avalikku sfääri reguleerivad perepoliitilised meetmed on Nüüdis-Euroopas valitud suund. Ometi tasub tähelepanu juhtida vanemahüvitise skeemi võimalikele ohtudele vanemate tööturukäitumise ja sugudevahelise võrdõiguslikkusega seoses.

Vanemahüvitist kasutavad Eestis endiselt eelkõige emad. Sotsiaalkindlustusameti andmeil pärast isade osakaalu suhteliselt hoogsat kasvu 1,6 protsendilt 2005. aastal 8,3 protsendile 2009. aastal järgnes 2010. aastal langus – vanemahüvitise saajate hulgas oli isasid 5,5 protsenti (Sotsiaalkindlustusamet 2011b). Isade väikese osakaalu tõttu vanemahüvitise saajate hulgas avaldab vanemahüvitis eelkõige mõju naiste tööturukäitumisele. Sellele on Euroopa Komisjoni andmeile tuginedes juhtinud tähelepanu Marion Pajumets (2007, 37): “Võrreldes EL keskmiste, eriti aga põhjanaabrite näitajatega jäävad paljud noored Eesti naised pärast laste sünnitamist tööturul passiivseteks. Makromajanduslikus perspektiivis on parimas tööeas kodused naised Eesti niigi napi tööjõuressursi raiskamine.”

Selle artikli autoreil ei ole käepärast andmeid selle kohta, kui paljud pärast lapsepuhkust kodus olnud emad tööturule tagasi pöörduvad ja milliseid raskusi nad seejuures kogevad. Probleemile on tähelepanu juhtinud sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond, kes oma viimases mahukas uuringus “Riiklike perepoliitiliste meetmete analüüs” (2009, 96) annab konkreetse soovitusel: “Hinnata ja arvestada vanemahüvitise mõju naiste ja meeste tööturukäitumisele ning omakorda sellest tulenevaid mõjusid naiste ja meeste võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele.”

Praeguses majandusolukorras võib ohtlikuks saada vanemahüvitise seaduse eripära, mis soosib laste järjestikuseid sünde. Nõrga tööturu tõttu võivad naised tööle naasmise asemel eelistada järgmise lapse saamist, mis viib nad pikemaajalisele eemalejäämisele tööturult. Ka see võimalik tendents vajaks lähemat uurimist.

Teiseks on oluline vanemahüvitise skeemi mõju sugudevahelistele suhetele ja võrdõigusslikkusele. Ulla Björnberg (2002) arvab, et naiste töölt äraolekul laste kasvatamise tõttu ei ole positiivset tulemust tööturu võrdõigusslikkusele, vaid see toodab soolist diskrimineerimist. Björnberg väidab Rootsi riigi praktika põhjal (2002, 42), et mida võrdsem on naiste ja meeste staatus töö ja hariduse osas, seda võrdsemalt jagatakse vanemahüvitise perioodi. Seetõttu oleks oluline, et naiste topeltkohustuste rõhutamisele lisaks pööraks riik enam tähelepanu ka isade osaluse suurendamisele vanemahüvitise perioodil. Hea eeskuju on siinkohal Skandinaavias kasutatav isadele adresseeritud vanemahüvitise periood (ingl *daddy quota*). Isapuhkuse vajalikkusele juhib samuti tähelepanu Eesti sotsiaalministeeriumi koostatud “Riiklike perepoliitiliste meetmete analüüs” (2009, 96): “Isa rolli väärtustamiseks kaaluda vanemahüvitisest teatud osa muutmist ainult isa õiguseks, arvestades sealjuures ka teiste riikide kogemusi.” Viimane sobib hästi kokku Eesti ühiskonnas üha enam pinda võitva nn aktiivse isa propageerimisega.

Kasutatud kirjandus

- Alanen, L. (2007).** Theorizing Children's Welfare. – H. Wintersberger, L. Alanen, T. Olk, J. Qvortrup (eds). *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economics Welfare*. Odense: University Press of Southern Denmark, pp 27–44.
- Björnberg, U. (2002).** Ideology and Choice between Work and Care: Swedish Family Policy for Working Parents. – *Critical Social Policy*, vol 22, no 1, pp 33–52.
- Esping-Andersen, G. (1990).** *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999).** *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002).** *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: University Press.
- Europe 2020 indicators. Eurostat online. – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators (13.03.2011).
- Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth (2010). Brussels: European Commission.
- EV sotsiaalministeerium (2009). Riiklike perepoliitiliste meetmete analüüs. Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond.
- Haataja, A., Nyberg, A. (2006).** Diverging Paths? The Dual-earner / Dual-carer Model in Finland and Sweden in the 1990s. – A. L. Ellingsæter, A. Leira (eds). *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare state*. Bristol: The Policy Press, pp 217–241.
- Hantrais, L.(ed) (2003).** *Comparing Family Change and Policy Responses in Europe*. Cross-National Research Papers. Sixth Series: Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice, No 7. Loughborough University: European Research Centre. Working Paper.
- James, A., Jenks, C., Prout, A. (1998).** *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Jenson, J., Saint-Martin, D. (2003).** New Routes to Social Cohesion? Citizenship and the Social Investment State. – *Canadian Journal of Sociology*, vol 28, no 1, pp 77–99.
- Järviste, L. (2010).** Kas Eestis on levinud võrdõigusslikkust toetavad hoiakud? – R. Marling, L. Järviste, K. Sander (toim-d). *Teel tasakaalustatud ühiskonda II*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, lk 13–25.
- Kalkun, M. (2010).** Muutuv perekond ja sotsiaalsed riskid. – R. Marling, L. Järviste, K. Sander (toim-d). *Teel tasakaalustatud ühiskonda*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, lk 46–51.
- Karu, M., Pall, K. (2009).** Estonia: Halfway from the Soviet Union to the Nordic Countries. – S. B. Kamerman, P. Moss (eds). *The Politics of Parental Leave Policies*. Bristol: The Policy Press, pp 69–85.

Korpi, W. (2000). Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. – Social Politics, vol 7, issue 2, pp 127–191.

Kutsar, D., Tiit, E.-M. (2000). Comparing Socio-Demographic Indicators in Estonia and the European Union. – L. Appleton (ed). Spatio-Temporal Dimensions of Economic and Social Change in Europe. Cross-National Research Papers. Sixth Series: Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice, No 2. Loughborough University: European Research Centre, pp 27–34.

Olk, T., Wintersberger, H. (2007). Welfare States and Generational Order. – H. Wintersberger, L. Alanen, T. Olk, J. Qvortrup (ed). Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economics Welfare. Odense: University Press of Southern Denmark, pp 59–90.

Pajumets, M. (2007). Miks emme läheb tööle? Naiste subjektiivsed ootused ja tööle antavad tähendused. – B. Vaher, K. Seeder (toim-d). Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive. Tallinn: Eesti Tööandjate Keskliit, lk 35–62.

Sotsiaalkindlustusamet (2011a). Riiklik sotsiaalkindlustus. 2010. aasta analüüs. Tallinn.

Sotsiaalkindlustusamet (2011b). Seletuskiri aruannetele “Määratud vanemahüvitised liikide lõikes” (seisuga 31. detsember 2010) ja “Määratud vanemahüvitised sotsiaalmaksuga maksustatava tulu lõikes” (seisuga 01. jaanuar 2011). Tallinn.

Tarum, H. (2010). Eesti perepoliitika suundumused Euroopa heaolumudelite kontekstis: vanemahüvitise näide. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli riigiteaduste instituut.

Trumm, A. (2009). Perede rahaline toetamine Euroopa Liidus 2007. aastal. Uuringuraport. Tartu: Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. – http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/perede_rahaline_toetamine.pdf